

Lezing Stephan van Erp

Symposium

**Hier en nu. Wereldse theologie in het spoor van Edward Schillebeeckx
Vrijdag 15 mei 2009, Titus Brandsma Gedachteniskerk, Nijmegen
Soeterbeeck Programma i.s.m. Tijdschrift voor Theologie**

Inleiding op het symposium

door dr. Stephan van Erp, universitair docent Systematische theologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen

Als ik het me goed herinner was de hoge leeftijd van Edward Schillebeeckx en zijn invloed op een nieuwe generatie theologen de aanleiding om deze dag te organiseren. Hij is geboren in 1914 en dus inmiddels 94 jaren oud. Zijn theologie heeft een grote invloed op Nederlandse en Vlaamse theologen gehad, maar zijn werk werd in deze contreien nog maar nauwelijks bestudeerd. Het was voldoende reden voor de redactieleden van het Tijdschrift voor Geestelijk Leven een themanummer over het leven en denken van Schillebeeckx samen te stellen en er een studiedag in Vlaanderen over te organiseren. Zij waren het die aan de redactie van Tijdschrift voor Theologie vroegen of iets dergelijks ook niet in Nederland gedaan kon worden. Het zijn verschillende soorten tijdschriften, maar bevriende redacties. Ze delen immers een theologische geschiedenis en inzet, waarvan Schillebeeckx een belangrijk onderdeel, misschien wel de spil vormt. Hij is nog altijd lid van de redactieraad van TGL, en hij is oprichter en honorair hoofdredacteur van TvT. Hij had hier graag aanwezig willen zijn, maar hij is snel moe, en zoveel volk en zoveel aandacht, dat zou wel eens teveel kunnen zijn. Hij laat jullie allen wel hartelijk groeten en wenst ons een mooie dag toe.

Op hetzelfde moment dat het Tijdschrift voor Theologie samen met het Soeterbeeck Programma deze dag organiseerde, zat het middenin een overgangsproces naar een nieuwe uitgeverij: Uitgeverij Boom in Amsterdam, die onlangs een nieuw fonds voor religie en theologie is gestart. Het is opmerkelijk dat in deze tijd, waarin de theologie het niet makkelijk heeft, een gerenommeerde en seculiere uitgeverij er wel brood in ziet. Het resultaat van die overgang van TvT naar Boom – u hebt het wellicht al gezien en we zullen het er later op deze dag nog over hebben – mag er zijn, en het is naar de mening van de redactie wel reden tot een feestje. En op dat feestje bent u nu beland.

Tijdschrift voor Theologie is een tijdschrift dat, geheel in de lijn van het denken van Schillebeeckx, een forum wil zijn voor wetenschappelijke en actuele theologie. Voor theologie die zich op wetenschappelijke wijze kan verantwoorden voor haar inhoud. En voor een theologie die nieuwsgierig is naar antwoorden op vragen op het gebied van geloof en religie die voor de huidige tijd van belang zijn. En dus niet voor een theologie die zich op een afgebakend academisch of kerkelijk terrein terugtrekt.

Nu klinkt dat vanzelfsprekender dan het in werkelijkheid is. Waarom zou de theologie zich bezighouden met actuele vragen? Moet zij zich niet beperken tot de studie van heilige teksten en de overtuigingen van haar eigen religieuze traditie? Er bestaat een eeuwenoude definitie van theologie die stelt dat zij geloof op zoek naar inzicht is. Nu is de beoefening van de theologie als zoektocht naar inzicht zeer complex en verfijnd geworden en men kan de theologie om die reden alleen al bewonderen. En sommige van mijn studenten doen dat ook: of ze erin geloven, die vraag stellen ze vaak maar even uit, maar ze zouden het vak voor geen ander willen inruilen. Het zijn vaak de beste studenten. Het geloof heeft over gebrek aan inzicht niet te klagen, zo zou je bijna zeggen. En misschien ligt de uitdaging van de theologie vandaag de dag ook omgekeerd: in plaats van geloof op zoek naar inzicht te zijn, is zij inzicht op zoek naar geloof.

Sommige mensen zeggen: dat heb je ervan, als je zoveel en zo lang over iets nadenkt, dan maak je het kapot, dan doe je er iets mee wat het niet verdraagt, omdat het er niet bij hoort. Maar met wie dat beweert, ben ik het in ieder geval niet eens: als geloven waar en van waarde is, verdient het om ook door middel van ons begrijpen verder onderzocht te worden. Nu is de grote vraag wat vandaag de dag als geloof beschouwd moet worden. Sinds er sprake is van godsdienstkritiek en van secularisatie, denken theologen hierover na. Laten we onze zoektocht naar hedendaagse vormen van geloof eens tot Nederland beperken. Waar is dat geloof aanwezig? In de immer krimpende kerkgemeenschappen, dus het geloof van een heilige rest? In de groeiende populariteit van evangelicale kerken of de opkomst van de islam in Nederland, dus in de meer succesvolle uitingen van geloof? Waar is het geloof aanwezig? In het overweldigende aanbod aan spirituele en religieuze mogelijkheden, dus in nieuwe of oude, maar nieuw ontdekte religieuze tradities en gebruiken? In de postmoderne spiritualiteit en zoekreligiositeit, in het ongebonden, a-historische geloof in een hogere werkelijkheid? Het onderzoek 'God in Nederland' noemt al deze uitingen van geloof en religie, en houdt het daarbij.

De theologie zit verlegen, zou verlegen moeten zitten met deze opsomming van geloof in het onderzoek 'God in Nederland'. De grote theologische vragen – waar komen we vandaan?, waar gaan we naartoe?, hoe is God bij ons leven, denken en handelen betrokken? – zijn ruimer dan dat ze in duidelijke sociale groepen kunnen worden gelokaliseerd. Theologische vragen behelzen ook meer dan alleen de actuele situatie van zelfverklaarde geloven of zoekspirituelen: theologische vragen hebben een geschiedenis en betreffen een toekomst. Ze behelzen meer dan de overtuigingen of praktijken van een bepaalde groep of kerk. Zo gaan christelijke theologische vragen over het geloof in God en over hoe God zich met en in de wereld heeft verbonden met het meest menselijke, met het lijden en de dood, met het leven en de hoop. Theologie moet, omwille van die vragen, zoeken naar de plaatsen en gemeenschappen waar ze aan de orde zijn, en niet alleen de blik richten op duidelijk herkenbare geloofstaal en religieuze praktijken. Het zijn de geloofsvragen waaraan de theologie schatplichtig is, en de mensen die ze stellen.

Wat we vandaag willen doen is zoeken naar waar het geloof in de huidige tijd opkomt. Dat doen we niet door te wijzen op bepaalde culturele uitingen die familiegelekenissen vertonen met oude vormen van geloof, zoals bijvoorbeeld: Fortuyn is als een nieuwe Messias, of Voetbal is de nieuwe religie, omdat supporters ook massaal irrationeel gedrag vertonen. We doen dat vandaag door theologische vragen over oorsprong en bestemming, over God, heil en hoop in de huidige vragen opnieuw, als nieuw te horen. Om die vragen goed te kunnen horen, hebben we wel een antenne nodig. Waar zoeken we naar, als we het over geloof hebben? Daarvoor ben ik bij Schillebeeckx te rade gegaan. Hij beschrijft dat geloof als volgt:

“Dit geloof behelst dat we onze contingentie of eindigheid helemaal niet hoeven te overstijgen en te ontvluchten of als een wonde te beleven. We mogen en moeten slechts mens zijn in een leefwereld die slechts wereld is: betoverend, maar ook sterfelijk, falend, lijdend. (...) Eindige wezens zijn een mengsel van eenzaamheid en presentie, en daarom neemt het geloof niet de eindigheid weg, maar laat deze opnemen in Gods aanwezigheid, zonder wereld en mens te ontdoen van hun eindigheid of deze als vijandig te beschouwen. De transformatie van de wereld, het ontwerpen van een betere, menselijk leefbare samenleving en nieuwe aarde heeft de eindige mens zelf in handen gekregen. Het geloof wijst op deze eigen aard dat de wereld is gegeven als mogelijkheid voor wat de mens er in eer en geweten binnen alle contingenties van maken zal (...) en bezit daarom een eigen kritische en productieve kracht ten aanzien van pessimistische en optimistische, tenslotte onrealistische visies op geschiedenis en samenleving.”

Ik vat het zo simpel mogelijk samen: het geloof wijst, volgens Schillebeeckx, op de wereld als een gegeven mogelijkheid er wat van te maken in Gods aanwezigheid. Om die mogelijkheid

van de wereld als teken van Gods aanwezigheid op het spoor te komen, hebben we de sprekers gevraagd in drie domeinen van de samenleving rond te kijken en goed te beschrijven wat zij als mogelijk geloof beschouwen. Die drie domeinen zijn economie, zorg en gemeenschappelijke spiritualiteit, drie maatschappelijke velden ook waar het geloof soms zo afwezig lijkt. Zo zullen Jonas Staal en Erik Borgman over de gewelddadige kanten van de economie spreken. Hanneke van Laarhoven en Annelies van Heijst beschrijven de harde werkelijkheid van de zorg. En Frans Maas zoekt of er tussen de godvergeten individuen die wij geworden lijken te zijn, nog verbanden zijn of kunnen ontstaan die getuigen van een gedeelde inzet en spiritualiteit.